

Австрійський уряд звинуватив у скоєному Сербію і 23 липня поточного року вручив сербському уряду ультиматум. Більшість його пунктів можна було тлумачити як втручання у внутрішні справи суверенної держави: заборона в Сербії антиавстрійських організацій, звільнення з армії офіцерів за списками австрійського уряду, покарання прикордонників, які сприяли переходові кордону терористами, вимога допустити в Сербію представників Австро-Угорщини для розслідування вбивства ерцгерцога. Саме останній пункт, не прийнятий Сербією, став приводом для оголошення Австро-Угорщиною 28 липня 1914 р. війни Сербії.

Список використаних джерел

1. Історія Центрально-Східної Європи. Посібник для студентів історичних і гуманітарних факультетів університетів / За редакцією Леоніда Зашкільняка. Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2001. 600 с.
2. Рудько С. О. Історія Центрально-Східної Європи (кін. XVIII – поч. XXI ст.): Навчально-методичний посібник з курсу. Вид. 2-ге, доповнене. Острого, 2010. 220 с.
3. Яровий В.І. Історія західних та південних слов'ян у XX ст.: Курс лекцій: Навч. Посібник. К.: Либідь, 1996. 416 с.
4. 110 ГОДИНИ ОТ ИЗБУХВАНЕТО НА ВТОРАТА БАЛКАНСКА ВОЙНА. URL: <https://www.sofiahistorymuseum.bg/bg/novini/istoricheski-kalendar/1734-110-godini-ot-izbuhvaneto-na-vtorata-balkanska-voina>

Володимир КЩАК

*кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей історичних наук Тернопільського
національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

ВИКОРИСТАННЯ БРОНЕТЕХНІКИ ПІД ЧАС ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Під час Першої світової війни кулемети й сучасні гармати разом із активним використанням дерево-земляних чи бетонних польових укріплень та загорож із колючого дроту назавжди позбавили кавалерію колишньої неефективності, а лобові атаки піхоти стали повільними й кривавими. Чи не найбільший вплив на розвиток бойових дій впродовж XX ст. мали танки. Як і у випадках з іншими технічними нововведеннями, від початку бойових дій військово керівництво не мало жодного уявлення, як мають виглядати нові броньовані машини, яке внутрішнє компонування вони матимуть, яке озброєння. І тим більше не було жодних традицій використання цих машин. Перші машини Великобританії, як і Німеччини чи США, були результатом не зовсім вдалих спроб створити щось на зразок сухопутного міні-броненосця.

Ідея використання на полі бою броньованих машин зумовлена ходом Першої світової війни. Упродовж перших місяців Великої війни у 1914 р. стало зрозуміло, що традиційні для кінця XIX ст. тактики ведення наступу не дають очікуваних результатів. Завдяки появі швидкострільної зброї на зразок кулемета, а також збільшенню швидкострільності й точності звичайного стрілецького озброєння піхота чи кавалерія в розсипному строю не могли прорвати укріплень противника й зазнавала величезних, нічим не виправданих втрат. Також суттєве вдосконалення фортифікаційних укріплень не сприяло швидкому наступу. І стаціонарні бетонні укріплення, нашвидкуруч споруджені піхотою звичайні окопи й бліндажі, підсилені рядами колючого дроту, робили наступ фактично нереальним. Спроба використати важку артилерію для прориву оборонних ліній давала ефект, але водночас вона робила місце прориву надзвичайно важко прохідним навіть у суху погоду. В разі навіть невеликого прориву підвіз боєприпасів і продовольства для ворога мав такі логістичні труднощі, що наступ вже з першого дня починав «буксувати». Тим часом противник швидко підвозив

необхідну амуніцію та резерви, роблячи подальші просування ворога нереальними.

Потроху стало зрозуміло, що перемогу у війні здобуде та країна, яка першою зуміє забезпечити просування власної артилерії завдяки автомобілям, які матимуть високу прохідність і хоча б мінімальний броньований захист від стрілецької зброї. На той час броневих автомобілів були вже досить поширеними. Попри вдалий досвід використання їх на відритих місцевостях, про використання броневих автомобілів для подолання загороджень колючого дроту і, тим більше, окопів, мова не йшла. Ще більш нездійсненою була б спроба застосувати на колісному транспорті важку броню чи хоча б легкі гармати. Тоді й запропоновано використати гусеничні трактори, які вже використовувалися в сільському господарстві як тягачі для артилерії великих калібрів.

Найшвидше ідея будівництва гусеничних бронемашин, озброєних гарматами впроваджена у Великобританії. Вочевидь тут найбільша заслуга першого лорда адміралтейства Вінстона Черчилля. Не дивно, що біля джерел танкобудування стояла не армія, а флот Британії. У лютому 1915 р. В. Черчилль зумів отримати не тільки дозвіл, але й фінансування задля досліджень та будівництва «сухопутних броненосців». Спільними зусиллями приватних підприємців, військових інженерів та компанії «William Foster & Co», що спеціалізувалася на виробництві сільськогосподарської техніки, створено перші моделі, які у грудні 1915 р. пройшли польові випробування. Саме тоді, задля збереження таємності під час залізничних перевезень, запропоновано називати нову машину англійським словом «tank», що означало «велику ємність або ж цистерну». Саме ця назва успішно дожила до сучасності.

У січні 1916 р. такі моделі, як Mark I запущено в першу велику серію. Замовлено 150 машин. Це були доволі недолугі ромбоподібні танки вагою понад 28 т. Саме така форма мала сприяти подоланню типових траншей противника та насипів висотою понад 1,5 м. З усіх боків, окрім днища, товщина броні сягала 10–12 мм, що було достатньо для захисту від стрілецької зброї та невеликих уламків. Звичайно екіпаж танка складала вісім чи дев'ять осіб, двоє з яких були механіками-водіями, четверо – гарматами; керував танком офіцер у чині лейтенанта, який заодно був стрільцем лобової зони та одним з помічників водія, які в бою були стрільцями з кулеметів. Основним озброєнням були дві 57-мм гармати і два або чотири кулемети звичайного калібру. Гармати знаходилися не на даху, а у спеціальних спонсонах, як на кораблях того часу. Двигун і трансмісія розміщувалися вздовж осі танка й займали більшу частину внутрішнього простору. Швидкість танка була невеликою – близько 6,5 км/год, а запас ходу ледь сягав 40 км. Танки цього типу були двох підвидів – «самці», озброєні гарматами та «самки», що мали лише кулеметне озброєння. Екіпаж танка не був відділений від двигуна, а тому температура всередині корпусу могла сягати 50⁰ С. Були випадки, коли екіпаж втрачав свідомість, отруївшись чадними газами, або ж під час бою танк зупинявся, й військові вистрибували з нього та падали на землю, щоб хоч якось охолодитися. Баки з паливом розміщувалися високо, оскільки паливо подавалося до двигунів самопливом. Тож центр ваги був доволі високо, що призводило до перевертання танків.

15 вересня 1916 р у битві на річці Сомма (Північна Франція) англійці вперше застосували танки. Ці повільні й важкі машини з екіпажами, які не мали жодного досвіду ведення танкового бою, вперше зуміли вплинути на хід бойових дій. З 49 машин, які планувалося застосувати, до лінії фронту «доповзли» лише 32. 17 поламалися дорогою, механіки не змогли одразу ж відремонтувати їх. З 32 бойових машин 5 зав'язли в болоті, а 9 поламалися дорогою до німецьких позицій. Все ж 18 танків змогли взяти участь в бою. За допомогою своїх танків англійці змогли за 5 годин просунути майже на 5 км на ділянці фронту у 10 км

завширшки. Оскільки прохідність була мінімальною, то танки не змогли використати для подальшого прориву оборони противника.

Варто відзначити психологічний аспект. Німецькі піхотинці, зрозумівши що їхні кулі не пробивають броню англійських танків, були змушені панічно втікати. Танки надавали вогневу підтримку піхоті знаходячись на полі бою, що забезпечувало точність та оперативність вогневого враження противника, а також слугували прикриттям від ворожих куль. Тому розвиток та будівництво танків продовжували і після завершення Першої світової.

У 1917 р. танки Mark I використано для бойових дій у Палестині. Але оскільки німецькі війська в цьому регіоні вже отримали інформацію про можливості нових бойових машин, то тепер паніки не було. Більше того, для боротьби з танками були використані крупнокаліберні кулемети й артилерія. Німцям навіть вдалося підбити декілька машин безпосередньо на полі бою. Тож суттєво на хід бойових дій на близькосхідному театрі війни англійські танки вплинути не змогли.

Далеко успішнішим було використання англійцями танків Mark IV 20 листопада 1917 р при Камбре. Спеціально розроблена тактика застосуванням фашин для зарівнювання окопів, а також масове застосування понад 400 машин дозволили в перший день прорвати німецький фронт шириною 12 км. Це була глибокооцеленована лінія Гінденбурга. І лише масованим наступом піхотних з'єднань німці змогли відтіснити англійців.

Французи у 1916 р. використовували доволі важкі танки Saint-Chamond власного виробництва, озброєні гарматою та кулеметами. Їхнім завданням було підтримувати наступ піхоти, рухаючись разом із нею. Доволі швидко французи усвідомили, що армію варто забезпечити легкими броньованими машинами, які змогли б діяти швидше, без прив'язки до піхоти. Такі машини мали бути легшими й більш прохідними. Більше того, невеликі розміри дозволили б їм легше маневрувати в лісах, на вузьких сільських дорогах. Французам потрібна була легка кавалерія нового типу.

Наприкінці 1917 р., автомобільна компанія Renault розробила модель танка Renault-FT 17, який мав відповідати усім вимогам військових замовників. Властиво, компанія побудувала танк такої конструкції, яка виявилася напроцуд ефективною. Ці танки вперше в історії танкобудування отримали башту, встановлену нагорі машини, і яка оберталась на 360°. Вперше введено конструкцію танка, коли двигун і трансмісія розташовувалися в задній частині танка, а екіпаж – в передній частині. Саме така конфігурація стала класичною і застосовується дотепер фактично на усіх видах танків. Загалом упродовж Першої світової війни французькі заводи виготовили понад 3 тис. таких машин.

Екіпаж танка налічував всього двох членів. Механік-водій сидячи керував машиною, а командир танка, стоячи в башті, вів вогонь із гармати чи кулемета. Танк Renault-FT 17 випускався у гарматному та кулеметному варіантах. Напівавтоматична 37-мм гармата довжиною всього 777 мм розміщувалася у напівсферичній броньованій масці. Наведення здійснювалося вручну поворотом тулуба танкіста. Бронювання теж зазнало змін. Якщо лоб мав 22 мм, борти й корма 16 мм. а дах і днище – 6–8 мм. Усе це дозволяло зменшити масу танка. Завдяки невеликим розмірам цей танк міг розвернутися на місці. Вага танка у 6,5 т створювала незначний тиск на ґрунт й дозволяла використовувати його навіть в дещо заболоченій місцевості.

Саме танк Renault-FT 17 став основною ударною силою французьких військ. Особливо вдалим було їх застосування в битві при Ам'єні у серпні 1918 р. Саме тоді вперше використано великі маси легких та важких танків. За день 8 серпня у німецькій обороні був пробитий фронт довжиною 24 км на глибину понад 13 км. Уся попередня війна не знала проривів ешелонованої оборони противника такого масштабу. Проте й ціна цього наступу була відповідною. За 6 днів боїв кількість

задіяних танків становила понад 500 машин. За цей час боєготовими залишилися лише шість. Фактично ця перемога змусила німців цілковито відмовитися від спроб наступу. До речі, танки цього типу були застосовані і на східному фронті. Саме їх використовувала армія генерала Галлера у радянсько-польській війні. Тоді поляки мали 120 машин цього типу.

Загалом варто відзначити, що усюди, де танки були використані в більш чи менш серйозних кількостях, тактичні прориви добре підготовлених ліній оборони противника були досягнуті. З іншого боку, всі танки того часу були ненадійними, повільними, малопрхідними. Бронювання захищало лише від стрілецької зброї та від невеликих уламків артилерійських снарядів. Противник швидко навчився із ними боротися шляхом використання артилерії різних типів, а також протитанкових мін. Танки в часи Першої світової війни так і не стали тією диво-зброєю, яка б могла швидко змінити хід бойових дій. Проте саме використання танків стало причиною перших суттєвих змін у тактиці застосування сухопутних військ. Врешті й тактика раціонального використання танкових військ була усталена й випробувана лише в часи Другої світової війни на Західному та Східному фронтах Європи.

Список використаних джерел

1. Енглунд П. Захват і біль битви: Перша світова у 211 епізодах. Харків: Фоліо, 2016. 555 с.: іл.
2. Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події): Збірка матеріалів Міжнародного наукового форуму 2–28 червня 2014 р. Львів: АСВ, 2014. 211 с.
3. Banks Ar. A. Military Atlas of the First World War. UK, Sought Yorkshire, 2001. 327 s.
4. Carlos de Diego Vaquerizo y Ricardo Recio Cardoba. German tanks in World War I (1917–1918). 2020. 108 s.
5. Christie N. For King & Empire: The Canadians at Amiens, August 1918. Ottawa: CEF Books, 1999. 462 s.
6. Fletcher D. Tanks & Trenches: First Hand Accounts of Tank Warfare in the First World War. UK. History Press. 2009. 192 s.
7. Hughes M., Philpott W. The Palgrave Concise Historical Atlas of the First World War. Matthew Hughes & William J. Philpott. 2005. 108 s.
8. Prior R., Wilson T. The First World War. UK. Cassell PLC. 224 s.
9. The Cambridge History of the First World War. UK. Cambridge University Press, 2013. V.1. 754 s.